

PŘÍSPĚVEK K DISKUSI O STAVEBNÍCH POČÁTCÍCH DOMINIKÁNSKÉHO KLÁŠTERA U SV. KLIMENTA V PRAZE NA STARÉM MĚSTĚ

JAN HAVRDA – MIROSLAV KOVÁŘ

Díky nedávno realizovaným archeologickým výzkumům, ale i současně probíhajícím výzkumům stavebně historickým v suterénu barokní koleje pražského Klementina, byl dokumentován soubor hodnotných gotických architektonických článků. Předběžné vyhodnocení nálezových situací a především nálezů zlomků raně gotických žeber a fragmentu raně gotické okenní kružby, umožňuje se vyjádřit k raně gotické architektuře této části Prahy. Nálezy dovolují nahlédnout do minulosti objektů, které se nacházely v prostoru staroměstského nástupu na Karlův most. Z písemných pramenů víme, že se zde od 30. let 13. století nalézal dominikánský klášter, s jehož výstavbou lze snad spojovat nalezené raně gotické architektonické prvky, hypoteticky pak část zjištěných torz zdív.

CONTRIBUTION TO THE DISCUSSION ABOUT THE BUILDING ORIGINS OF THE DOMINICAN MONASTERY OF ST. CLIMENT IN PRAGUE

Due to several recent archaeological excavations combined with building history surveys within the basement of the Baroque college of Clementinum in Prague an assemblage of Gothic architectionic fragments was documented. Preliminary evaluation of the finds and of Early Gothic rib and window moulding fragments illustrate early Gothic architecture of this part of Prague. According to the written evidence the finds of Early Gothic architectionic fragments and hypothetically also some of the wall remains can be linked to a Dominican monastery, which was situated here since the 1230s.

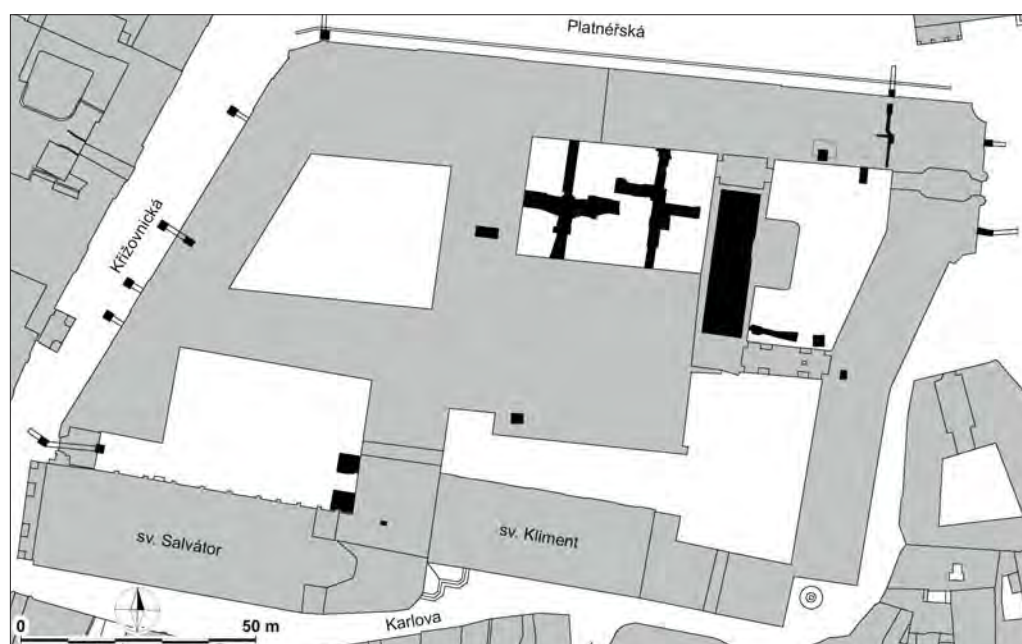
Klíčová slova — Praha – Staré Město – Klementinum – archeologický výzkum – raná gotika – architektonické prvky – dominikánský klášter

Key words — Prague – Old Town – Clementinum – archaeological excavation – Early Gothic – architectonic remains – Dominican monastery

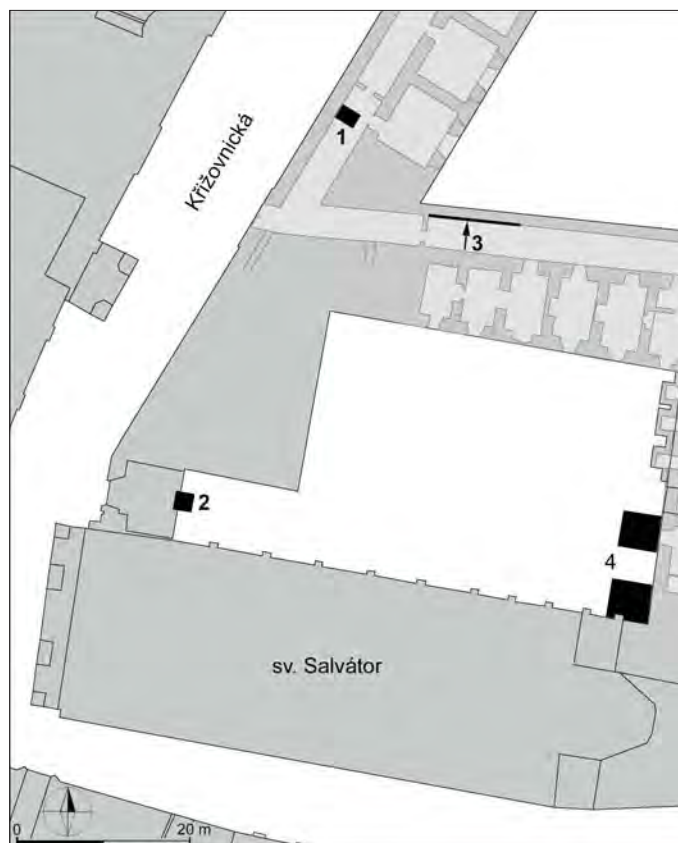
Úvod

Nálezy druhotně použitých architektonických článků přinášejí svědectví o dnes již zaniklých, často významných stavbách. Obvykle se jedná o objekty, které byly odstraněny při radikálních mladších přestavbách. Předchůdci nověji budovaných staveb pražské klementinské jezuitské koleje bývají zmiňováni v písemných pramenech, ovšem jejich konkrétní podoba zůstává neznámá. Příležitost nahlédnout do minulosti objektů, které se nacházely v prostoru staroměstského nástupu na Karlův most, respektive na jeho předchůdce – most Juditin, přinesl archeologický výzkum pražského Klementina v roce 2011.

Obr. 1. Praha 1-Staré Město, čp. 190, Klementinum. Černě – situace archeologických výzkumů realizovaných v areálu barokní koleje, v jejíž jihozápadní části se původně nacházel středověký dominikánský klášter (do upravené katastrální mapy zobrazil J. Hlavatý, 2011).

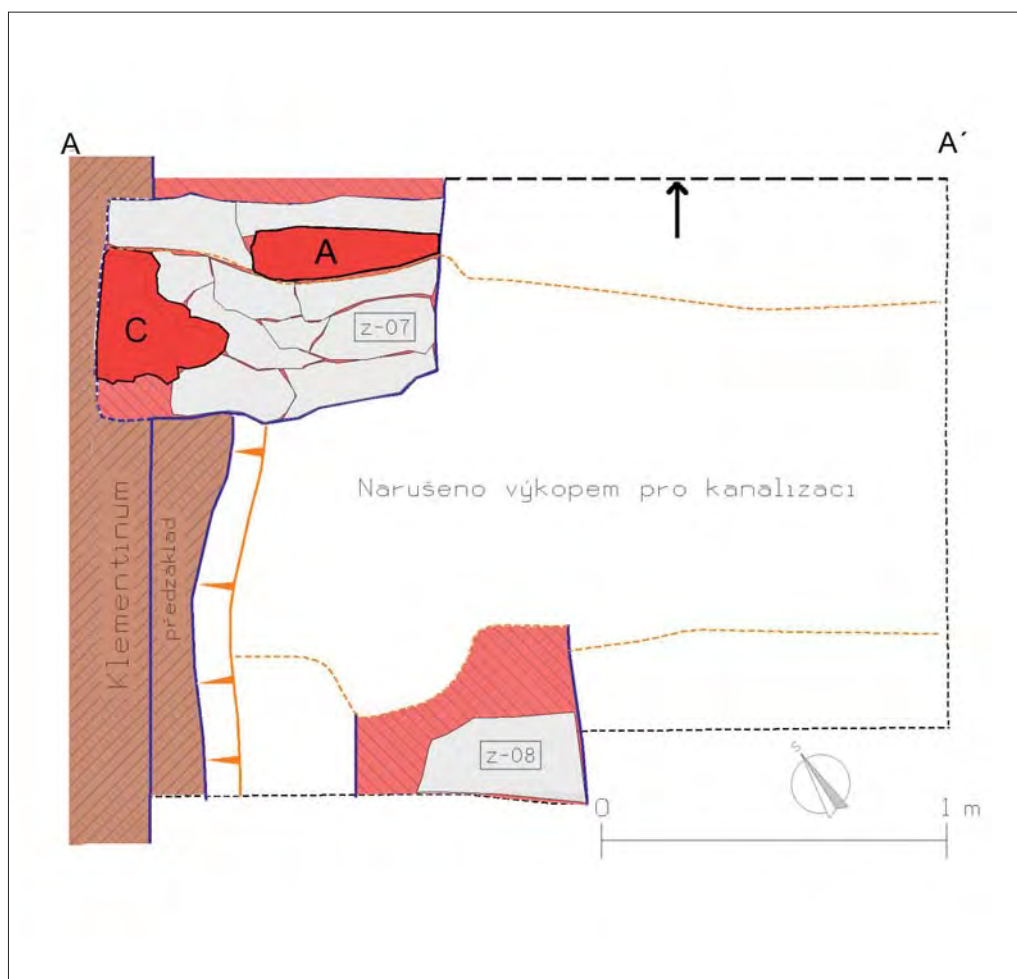


Barokní jezuitská kolej byla postavena v místě středověkého dominikánského kláštera. Novověká stavební etapa začala výstavbou kostela svatého Salvátora v roce 1578 (VLČEK 1996, 110). Po více než půl století byla zahájena stavba monumentální koleje. Její nejstarší část – západní křídlo při Křížovnické ulici – byla budována v letech 1654–1660 (VLČEK 1996, 200). Východní část koleje byla dokončena až na počátku 20. let 18. století. V rámci barokní výstavby byly odstraněny starší objekty, včetně dominikánského kláštera. Starší zástavba areálu je dnes známa hlavně z archeologických výzkumů, které zde od roku 1970 provádí pražské pracoviště Národního památkového ústavu (obr. 1).



Obr. 2. Praha 1-Staré Město, čp. 190, Klementinum, jihozápadní část – schematický půdorys sklepů (do podkladu PAVLŮ 1987 zobrazil J. Hlavatý, 2011).

1 – sonda 1 s nálezy architektonických článků, 2011, **2** – sonda 2 s nálezy architektonických článků, 2011, **3** – dokumentovaný úsek zdiva, 2011, **4** – archeologický výzkum v místě trafostanice, 1970.

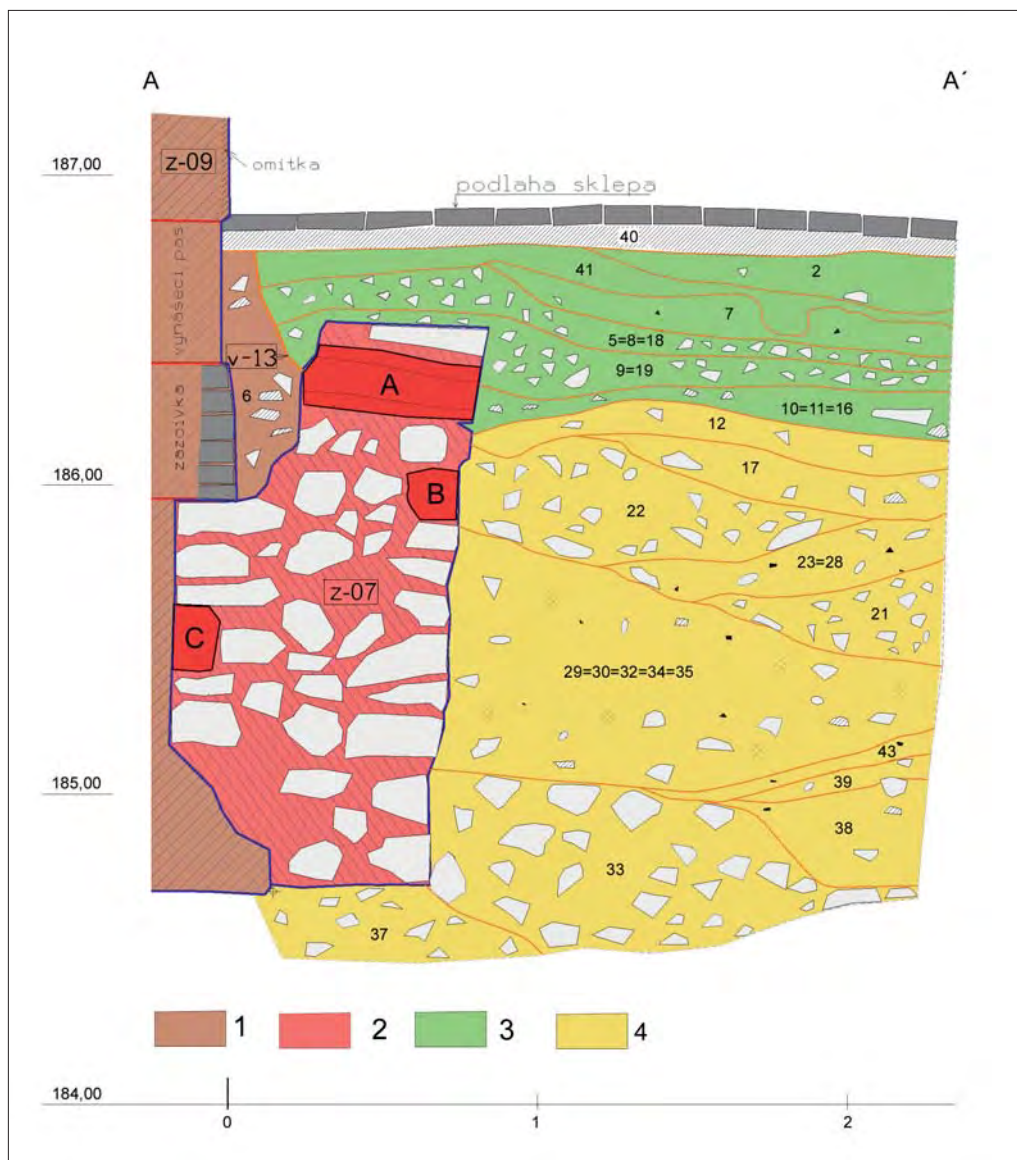


Obr. 3. Praha 1-Staré Město, čp. 190, Klementinum, půdorys suterénu západního křídla; obr. 2: 1. (S využitím archeologické dokumentace výzkumu N. Hladíková Trachtová, 2011.)

Hnědě – obvodová zeď Klementina, **světle červeně** – vrcholně středověké konstrukce s nálezy architektonických článků. **Sytě červeně:** **A** – fragment raně gotického klenebního žebra, **C** – zlomek raně gotického klenebního pasu (?). Šipka vyznačuje dokumentovaný řez s pohledem na narušenou zeď, viz obr. 4.

Obr. 4. Praha 1-Staré Město, čp. 190, Klementinum, suterén západního křídla. Dokumentovaný řez historickým nadložím – severní stěna sondy 1 s pohledem na narušené středověké zdivo. (S využitím archeologické dokumentace výzkumu N. Hladíková Trachtová, 2011.)

1 – obvodová zeď Klementina a výkop pro ni, **2** – vrcholně středověké zdivo s nálezy architektonických článků, **3** – souvrství s nálezy vrcholně středověké keramiky, **4** – kamenitá výplň rozsáhlého objektu s keramikou 14. století. **Sytě červeně:** **A** – fragment raně gotického klenebního žebra, **B** – fragment ostění, **C** – zlomek raně gotického klenebního pasu (?).



Stručný rozbor nálezné situace gotických architektonických článků

Při opravě staré kanalizace byl proveden výkop situovaný uprostřed chodby v suterénu pod západním křídlem koleje (obr. 2: 1). Velikost 2,4 m hlubokého výkopu – archeologické sondy – činila 1,6 x 2,4 m (obr. 3, 4). Pod podlahou sklepa, zbudovanou z keramických dlaždic uložených v maltovém loži, se nacházely pozůstatky středověkého osídlení. Svrchní partii nadloží tvořilo souvrství hlín proložené polohou čistého písku. Hypoteticky by se mohlo jednat o písčité lože či podsyp nějaké starší dlažby, která se však nedochovala. Následovaly silně kamenité vrstvy, patrně planýrka po destrukci nějaké kamenné stavby. Celé toto souvrství, mocné 0,2 m, v kterém bylo nalezeno několik drobných zlomků vrcholně středověké keramiky zařaditelné obecně do 2. poloviny 13.–14. století, bylo prokazatelně narušeno základovým výkopem pro obvodovou zeď západního křídla Klementina, jehož stavba byla zahájena v roce 1654 (VILÍMKOVÁ 1969, 60). V severozápadním rohu sondy byl odkryt jižní konec lineární zděné konstrukce, která pokračovala směrem k severu, shodně se současnou západní obvodovou zdí koleje, která tuto starší konstrukci částečně narušila a zčásti i využila. Základová spára obou zdí byla ve stejné výšce 184,7 m, to činí 2,18 m pod současnou podlahou sklepa. Zdivo bylo na východní straně lícováno. Následně byl pravděpodobně zjištěn i západní líc tohoto zdiva, ale pouze ve formě negativu, identifikovaného ve výlitku zdiva barokního základu. Z terénní situace lze soudit, že šíře původního zdiva činila cca 0,9 až 1 m. Výška odhaleného zdiva byla 1,83 m a jeho koruna se nalézala na kótě 186,52 m n. m., tedy 0,34 m pod dnešní podlahou sklepa (obr. 5, 6). Na základě dokumentované situace je možné předpokládat, že toto zdivo se v jeho jižní odhalené partii zalamovalo

k západu. Pro tuto skutečnost by svědčila poloha opukových kamenů orientovaných svou podélnou osou ve směru východ–západ. Samotné zdivo bylo tvořeno lomovým opukovým kamenem, který byl pojen měkkou vápennou maltou tmavších odstínů. Vazba zdících prvků nebyla provedena příliš pečlivě. Zachované partie východního líce vykazují četné nepravidelnosti. Ve zdivu konstrukce byly druhotně použity rovněž dva výrazné raně gotické architektonické detaily (obr. 4, 6, viz níže). Odhalené zdivo lze interpretovat jako torzo zdi vytvářející pravděpodobně půdorys písmene L. Většinu ze zmíněné zdi lze pokládat za konstrukci základovou, pouze nejsvrchnější cca 0,3 m vysoká partie by mohla být eventuálně konstrukcí nadzemní.

V jižní části archeologické sondy bylo odhaleno mělce založené, oboustranně lícované zdivo severojižní orientace. Šíře odhaleného zdiva činila přibližně jen 0,6 m a jeho zachovaná výška byla 0,48 m. Koruna zdiva, na které ležela současná podlaha sklepa, se nalézala na kótě 186,72 m. Konstrukční prvky této zdi byly tvořeny lomovými opukovými kameny a také druhotně použitým pravděpodobně vrcholně gotickým architektonickým článkem (viz níže). Pojivem prvků byla měkká vápenná malta (obr. 3).

Při stavbě popsaných zdív byla narušena kamenitá výplň rozsáhlého zahloubeného objektu neznámé funkce. Ve výplni se nalézaly četné větší kusy lomové opuky, některé opálené. Objekt, jehož dno bylo ověřeno ručním geologickým vrtákem na niveletě 183,8 m, zasahoval mimo prostor sondy. Jeho střed se nachází dle sklonu vrstev severovýchodně od archeologické sondy. Objekt byl zahlouben do raně středověkých situací i do podloží, jehož povrch, na základě archeologických sond v okolí, předpokládáme okolo kóty 185,0 m. Původní hloubka objektu tak musela být několik metrů. Na základě nálezů keramiky běžné pro pokročilejší vrcholný středověk (šedočerný tenkostěnný hruběji ostřený materiál) tento objekt zaniká ve 14. století, spíše v jeho 1. polovině. Výše popsaná zděná konstrukce



Obr. 5. Praha 1-Staré Město, čp. 190, Klementinum, suterén západního křídla koleje. Pohled na severní stěnu archeologické sondy 1. Vlevo středověké zdivo s druhotně použitými architektonickými články (foto K. Žďárský, 2011).



Obr. 6. Praha 1-Staré Město, čp. 190, Klementinum, suterén západního křídla koleje. Západní stěna archeologické sondy 1. Západní obvodová zeď barokní koleje je založena na středověkém zdivu s druhotně použitými architektonickými články. Středověké i barokní konstrukce jsou porušeny průřezem pro kanalizaci. Pohled od jihovýchodu (foto K. Žďárský, 2011).

byla vybudována patrně v průběhu 14. století, spíše snad v jeho 2. polovině. Právě v této době se tak v rámci nějaké vrcholně gotické stavební aktivity do nově budovaných staveb dostaly raně gotické architektonické články původně použité v jiných konstrukcích.

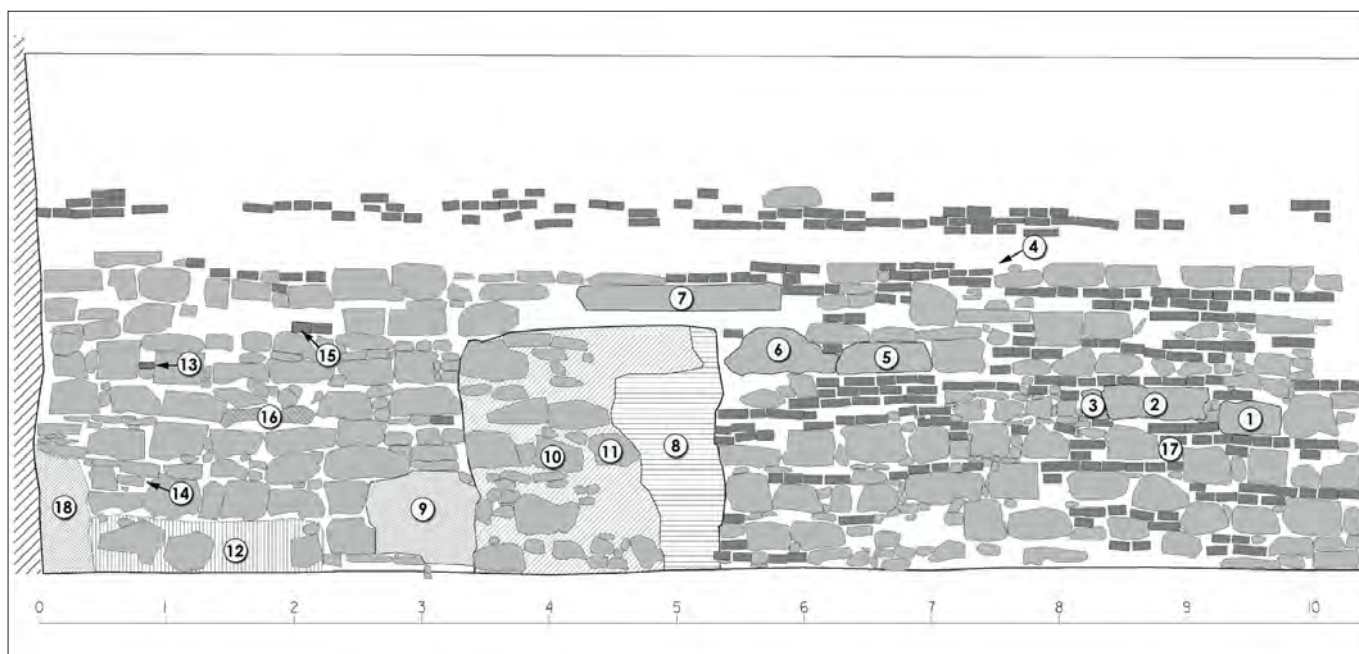
Další nálezy gotických článků v areálu Klementina

Nálezy druhotně použitých středověkých architektonických prvků objevených v roce 2011 nejsou jedinými takovými nálezy z areálu Klementina. Při archeologickém výzkumu (2010) v suterénu pod Zrcadlovou kaplí bylo objeveno množství základových konstrukcí. Ty pocházejí ze staveb, které byly odstraněny v důsledku výstavby barokní kaple, původně označované jako Mariánská oratoř větší latinské kongregace, která byla postavena v letech 1719–1722 (HAVRDA 2011; HAVRDA v tisku). V některých z nich byly použity četné architektonické prvky. Nalezeno zde bylo celkem sedm fragmentů z vrcholně gotických, dvakrát vyžlabených klenebních žebereb (SEMERÁD 2010). Další gotický článek byl zazděn v severním lici základové partie severní obvodové zdi koleje obrácené do Platnéřské ulice. Ten při hloubení nové kanalizační šachty v roce 2010 nemohl být zdokumentován. V roce 2011 byl realizován archeologický výzkum¹ v sondě o velikosti cca 2 x 2 m situované v průjezdu ze Studentského nádvoří Klementina do Křížovnické ulice (obr. 2: 2). Při rozebírání vrcholně středověké partie nadloží byly v části, která byla tvořena kamenitými vrstvami, nalezeny tři architektonické články pocházející z konstrukcí okenních kružeb (viz níže).

Celou situaci vhodně dokresluje náleзовá situace zjištěná především na neomítnutých partiích zdiva suterénu pod jižním křídlem raně barokní koleje (viz na obr. 2: 3).² Zmíněné křídlo má

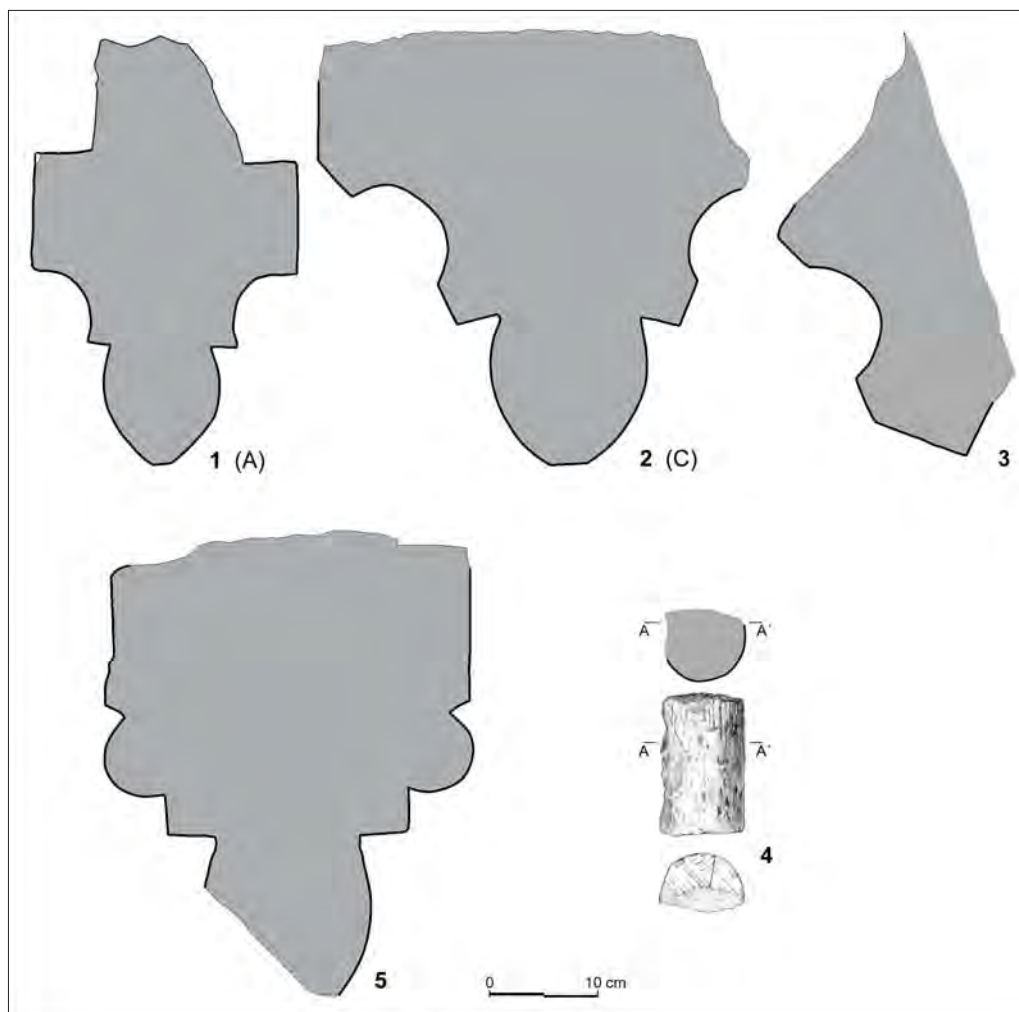
1 Výzkum NPÚ ÚOP v hl. m. Praze č. 2011/15.

2 Dokumentace této situace byla provedena s podporou grantového úkolu VZ MK 07503233303, úkol č. 301 Vědecký výzkum a aplikace metod operativního zpracování stavebně historických a umělecko historických průzkumů prováděných při obnově kulturních památek a nemovitostí.



Obr. 7. Praha 1-Staré Město, čp. 190, Klementinum. Dokumentace náleзовé situace na západním úseku severní zdi suterénu severního křídla prvního nádvoří (situace viz obr. 2: 3, zobrazení J. Hlavatý, popis M. Kovář, 2011).

Legenda: 1 – ve zdivu základu druhotně použitý, jednoduše okosený gotický architektonický článek (rozměry cca 260 x 480 mm), 2 – druhotně osazený článek (cca 230 x 840 mm) obrácený rubem do líce, 3 – druhotně osazený článek (rozměry v líci cca 190 x 290 mm) s patrným ústupkem pro dveřní nebo okenní rám, 4 – velmi pravděpodobně druhotně použitá cihla, 5 – pravděpodobně druhotně použitý prvek (rozměry v líci cca 240 x 750 mm), 6 – ve zdivu základu druhotně použité gotické okenní ostění profilované mělkým výžlabkem, 7 – druhotně osazený článek výrazně protaženého tvaru (rozměry v líci cca 275 x 1600 mm); na prvku je možné pozorovat stopy po opracování nástrojem s hrotem o šíři 50 mm, 8 – dodatečná (recentní) přízdívka vyrovnávající nepravidelné zdivo předzákladu, 9 – dodatečná (recentní) přízdívka vyrovnávající nepravidelné zdivo, 10 – výrazný blok nepravidelného zdiva charakterizovaný užitím lomového opukového kamene pojeného vápennou maltou tmavších odstínů; zdivo má zřejmou severojižní orientaci a v jižní zdi chodby lze předpokládat s jistou pravděpodobností jeho pokračování; blok zdiva vykazuje stopy po jeho dodatečném přitesání, 11 – patrné stopy po odesání kamene (možné je pozorovat stopy po užití nástroje opatřeného špicí), 12 – vystupující zdivo v základovém zdivu, 13 – cihla tl. 55 mm, 14 – cihla tl. 68 mm, 15 – cihla tl. 70 mm, 16 – otisk dřevěného „bednění“ základového zdiva, 17 – cihla o rozměrech 70 x X x 275 mm, 18 – dodatečná přízdívka vyrovnávající nepravidelné zdivo předzákladu smíšeného charakteru.



Obr. 8. Praha 1-Staré Město, čp. 190, Klementinum. Dokumentace raně gotických architektonických fragmentů nalezených v severní zdi odhalené v sondě 1 pod západním křídlem koleje. Zaměření M. Kovář (1, 2, 3, 5) a S. Svatošová (4), pro tisk upravil J. Hlavatý, 2011.

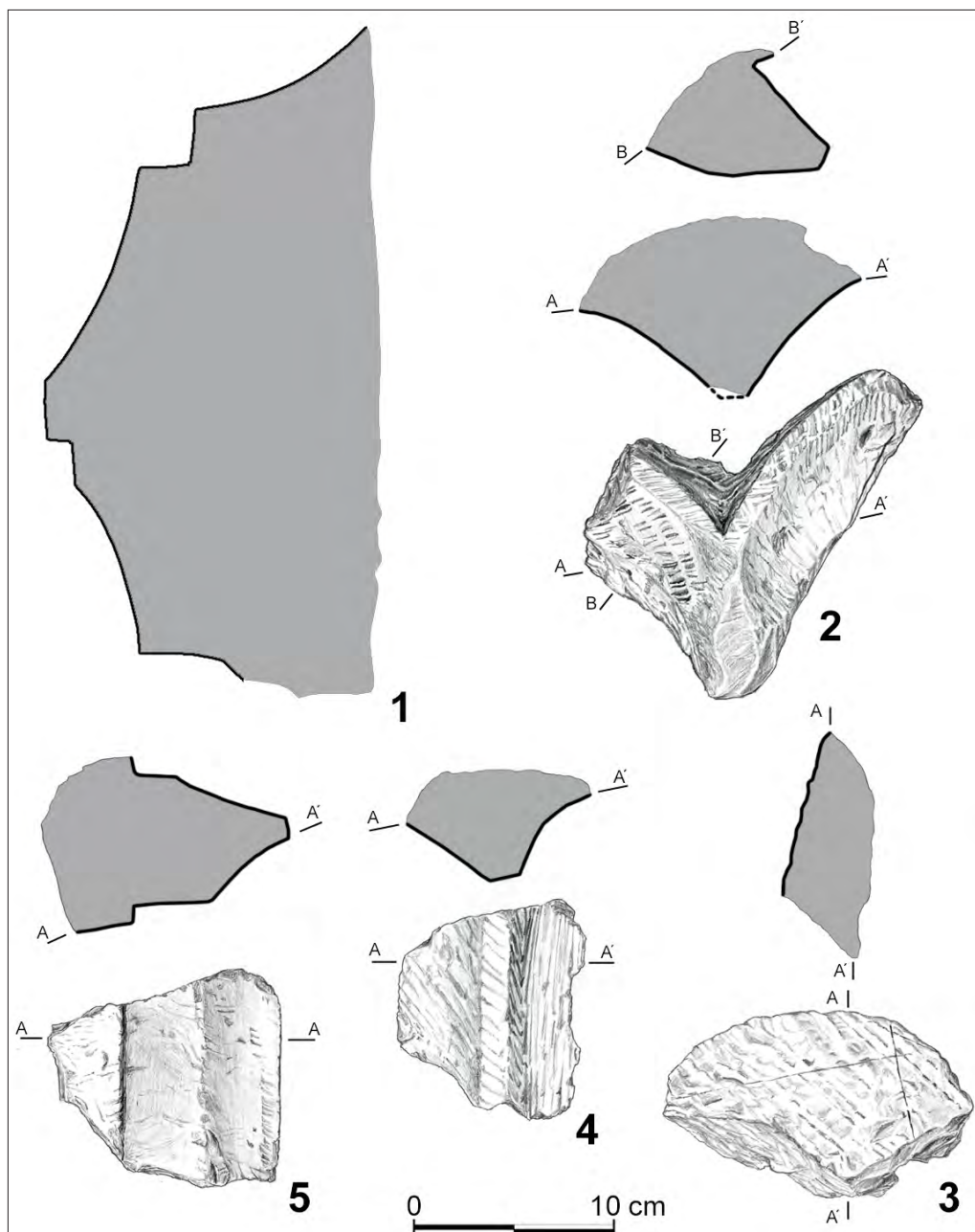
1 – zlomek raně gotického žebra z opuky (obr. 4: A), **2** – zlomek opukového raně gotického žebra, spíše pasu (obr. 4: C), **3** – zlomek boční partie opukového raně gotického žebra, nebo spíše pasu, **4** – zlomek pravděpodobně raně gotické okenní kružby z opuky nalezená v suřovém souvrství sondy 2 (obr. 2), **5** – Klášter sv. Anežky České v Praze, fragment klenebního žebra uloženy dnes v čp. 815/I.

východozápadní orientaci. Režné partie jižní i severní zdi křídla koleje byly vyzděny obecně ze smíšeného zdiva (lomový opukový kámen a cihly) a vykazují četné nepravidlosti líce. Velmi ilustrativní je nálezová situace zjištěná na severním zdivu v suterénu jižního křídla. Jak již bylo uvedeno, zdivo je tvořeno především lomovým opukovým kamenem, cihlami, ale rovněž množstvím druhotně použitých architektonických článků (obr. 7). Prvky jsou pouze přibližně vrstveny a líc zdiva je velice nepravidelný. Na několika místech líce je možné pozorovat charakteristické otisky dřevěného bednění ve zdící maltě. Ve zdivu je zřetelný i celkem beztvary blok, který mírně vystupuje před uvedený nepravidelný líc. K jeho hmotě je přizděna severní zeď suterénu. Zmíněný blok zdiva je vyzděn z lomového opukového kamene, pojeného vápennou maltou odstínů tmavších, než je pojivo okolního „lícovaného“ zdiva suterénu. Při bližším pozorování zjišťujeme, že blok zdiva, konkrétně některé lomové opukové kameny, vykazují stopy po odtesání nástrojem se zaostřeným hrotem (obr. 7: 10). Pokud budeme věnovat bližší pozornost zmíněnému bloku zdiva, nalzáme k němu snad analogickou situaci na severním líci jižní zdi, kde je možné identifikovat velmi nepravidelný průběh líce, který může indikovat přítomnost starších konstrukcí. S jistou dávkou opatrnosti je možné předpokládat, že zmíněný 2 m široký blok zdiva registrovaný v líci severní zdi má své pokračování v jižní zdi jižního křídla, a může tedy náležet zdi severojižní orientace. Konečně složitě stavební situaci nasvědčuje i vynášecí pas situovaný pod patou stávající klenby jižního křídla suterénu, který se pravděpodobně „vyhýbá“ starším zdivům. Nutné je zmínit i charakteristické nerovnosti, indikující výrazně zvlněné, snad i připlentované líce zdiv, pozorovatelné i na omítnutých partiích jižního křídla, ale i přilehlého úseku křídla západního.

Stručná deskripce nálezů architektonických článků

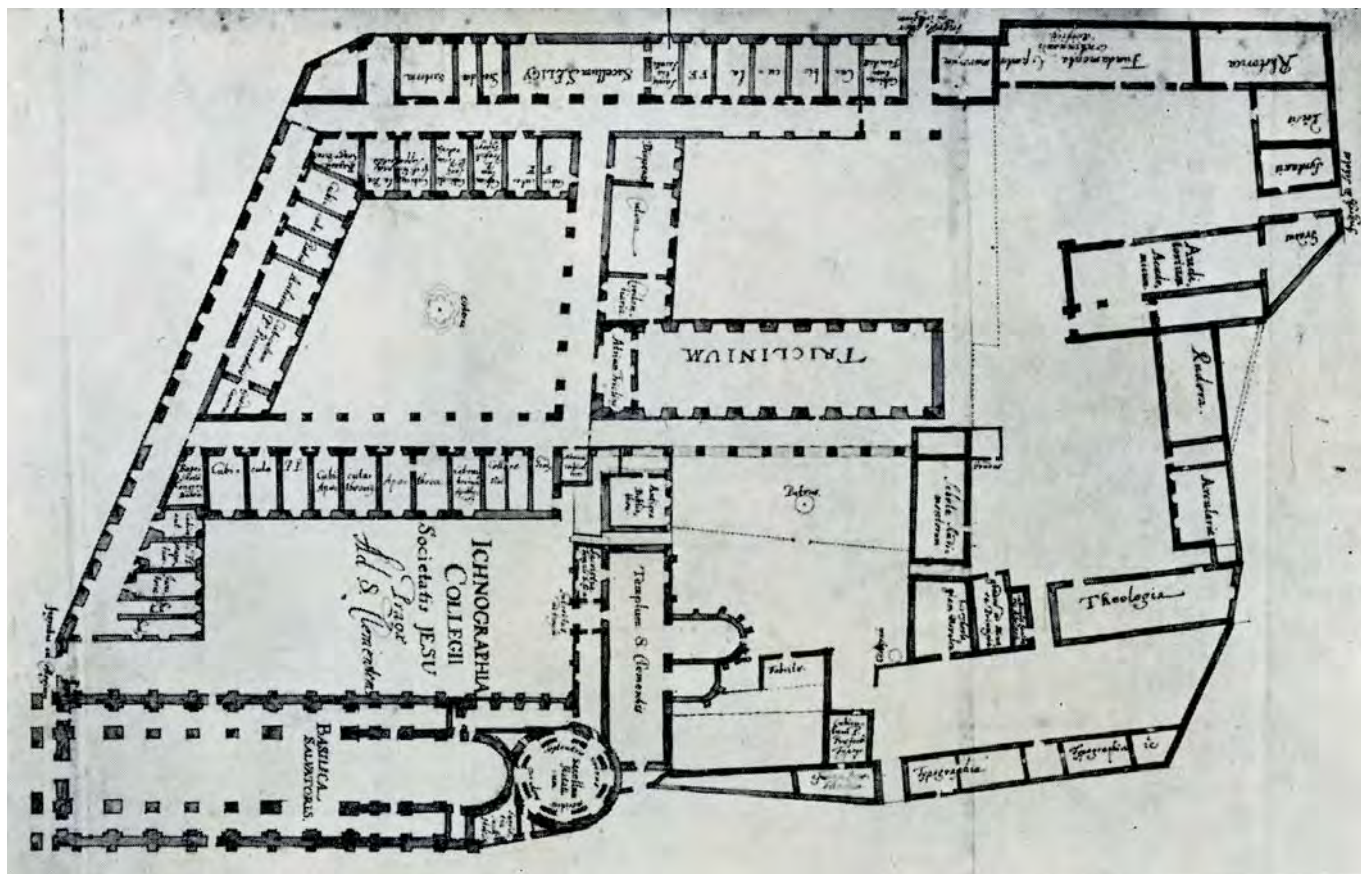
Stručně se věnujeme nalezeným architektonickým detailům. Velmi výrazný charakter mají především raně gotické zlomky zjištěné v severní zdi, lokalizované archeologickým výzkumem z roku

Obr. 9. Praha 1-Staré Město, čp. 190, Klementinum. Dokumentace nalezených vrcholně gotických architektonických článků v jižní zdi odhalené v sondě 1 – fragment 1, a v sondě 2 – fragmenty 2, 3, 4, 5. Zaměření M. Kovář (1) a S. Svatošová (2–5), pro tisk upravil J. Hlavatý, 2011. **1** – fragment okenního ostění z opuky, **2** – fragment okenní kružby z opuky, **3** – kamenický odpad, **4** – fragment okenní kružby z opuky, **5** – fragment okenní kružby.



2011 v sondě 1. První prvek je možné určit jako zlomek lamely klenebního žebra (obr. 8: 1), čemuž odpovídá i charakteristická úprava rubu žebra s ponechanými ložnými plochami pro uložení konců prken bednění. Klenební žebro je v principu tvořeno hranolovým jádrem, jehož hrany jsou projmuté výžlabkem. Tomuto jádru je podložen masivní vejčitý prut. Druhému nalezenému zlomku rovněž dominuje výrazný prut vejčité profilace, na který navazuje opět přibližně hranolové jádro projmuté výžlabky (obr. 8: 2). Prvek se poněkud odlišuje od prvně jmenovaného zlomku tím, že samotný vejčitý prut není podložen přímoú linií jádra žebra, ale je vytvořen v jakémsi ústupku, jehož boky svírají ostrý úhel. Prvek je možné nejspíše interpretovat rovněž jako součást klenebního systému. Pravděpodobně se jedná o partie výběhu žebrové klenby, či spíše o fragment klenebního pasu. Tuto dvojici prvků doplňuje další zlomek, který svou morfologií přesně odpovídá provedené boční profilaci jádra posledně jmenovaného prvku (obr. 8: 3). Dokonce se zdá, že je fragmentem článku žebra č. 2, nebo obecněji je možné předpokládat jeho souvislost se stavební strukturou, ke které náležel fragment číslo 2. Rovněž lze tento třetí artefakt nalezený v severní zdi přisoudit konstrukci žebrové klenby.

V sondě 1 (obr. 2, 3) byl v odhaleném úseku jižní zdi nalezen jeden architektonický článek. Jeho profilace je tvořena dvojicí mělkých výžlabků, které svírají pásy vymezující typický zářez pro



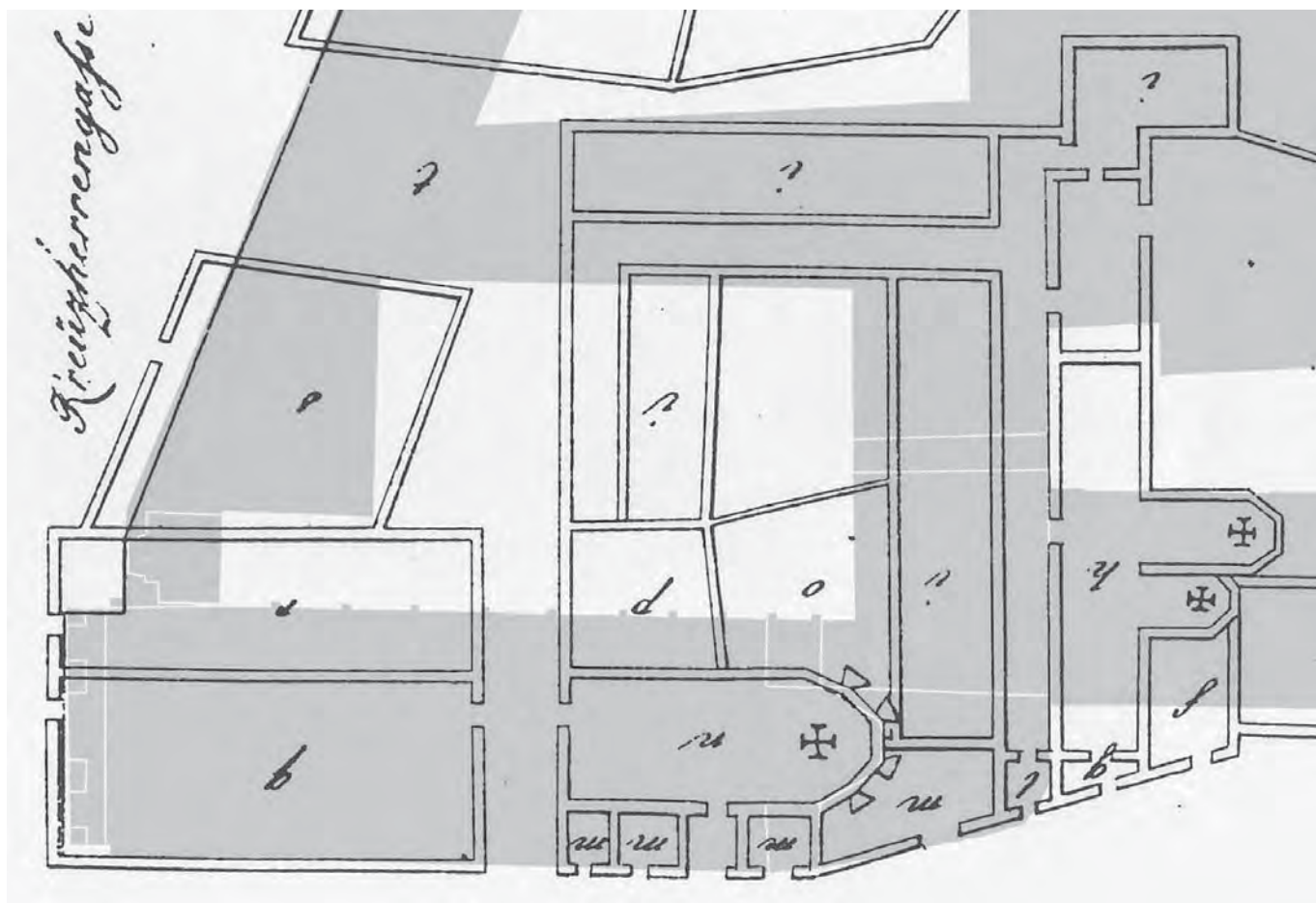
osazení okenní vitráže (obr. 9: 1). Fragment nalezený v jižní zdi lze bezpečně interpretovat jako část okenního ostění. V západní partii severní zdi výše zmíněného suterénu jižního křídla koleje bylo možno, z množství zde druhotně použitých architektonických článků, charakterizovat profilace jen dvou architektonických zlomků. Především se jednalo o fragment masivního opukového prvku probraného výrazným výžlabkem (obr. 7: 6). Tento fragment lze rovněž přisoudit okennímu ostění. Druhý fragment architektonického článku s patrnou částí profilace je tvořen opukovým blokem, který je na hraně okosen (obr. 7: 1). Bližší funkční určení tohoto detailu není možné.

Soubor architektonických detailů doplňují nově nálezy z doposud nevyhodnocené nálezové situace v sondě, která byla v důsledku stavebních zásahů položena v průjezdu západním křídlem na Křižovnické náměstí (obr. 2: 2). Zde byl nalezen jednak zlomek opukového prutu přibližně válcového průřezu (obr. 8: 4) a další tři opukové fragmenty profilované mělkým výžlabkem (obr. 9: 2, 4, 5 a 8). Všechny tři fragmenty můžeme přisoudit konstrukci okenních kružeb. Zlomky byly nalezeny v kamenitých vrstvách tvořených úlomky opuky a různých typů pískovců v hloubce 2 m (fragmenty s výžlabkem) a 2,8 m (zlomek prutu).

Rozbor a datace architektonických článků

Krátce se zastavme u rámcové datace nalezených architektonických detailů. Jak níže naznačíme, nalezené zlomky mohou alespoň z části souviset s klášterem dominikánů. To se podle našeho názoru týká především nalezených raně gotických zlomků klenebních žeber. Slohově výrazný je výše popsán fragment klenebního žebra, kde masivní vejčitý prut nasedá na hranolové jádro s výžlabenými boky (obr. 8: 1). Je zajímavé, že rámcově srovnatelný příklad jsme před lety měli možnost dokumentovat v souboru fragmentů, které pocházejí z kláštera sv. Anežky České a jsou uloženy v domě čp. 815 na Starém Městě pražském (obr. 8: 5). Jedná se o zlomek klenebního žebra tvořeného rovněž masivním vejčitým prutem podloženým hranolovým jádrem. Jediný rozdíl je, že boky hranolového jádra jsou opatřeny drobným prutem kruhového průřezu, který přechází v samotné hranolové jádro prostřednictvím výžlabků. Právě popsán fragment nověji publikovala Hana Soukupová, a zcela oprávněně jej dává do souvislosti s architekturou dvoulodí kostela sv. Františka v Anežském klášteře (SOUKUPOVÁ 2006, 288–289). Tam se zachoval výběh obdobně profilovaného žebra, jehož vejčitý prut má ovšem

Obr. 10. Praha 1-Staré Město, čp. 190, Klementinum. Plán pražského Klementina z roku 1696? (převzato z VALLERY-RADOT 1960, tab. XXXVIII).



Obr. 11. Praha 1-Staré Město, čp. 190, Klementinum. Výřez z Millerova plánu Klementina z roku 1710, zhotoveného rektorem klementinské koleje P. J. Millerem. Plán zaznamenává stav před začátkem stavby jezuitského areálu podle starších, dnes neznámých, patrně pouze částečně věrohodných nákrešů. **Sedě** – současná zástavba (zobrazení J. Hlavatý, 2011).

odkrojenou špičku. Kostel sv. Františka byl vysvěcen v roce 1234 a do téže doby je datována i jeho architektura (SOUKUPOVÁ 1989, 25). Již pouze volnější srovnání nabízí žebro z velehradského cisterciáckého kláštera sestávající opět z vejčitého prutu, kterému je opět podloženo hranolové jádro. Přechod mezi oběma základními částmi je tvořen složitější profilací (MENCL 1952, 271, tab. II. 11). Stavební práce zahájené snad na přelomu prvního a druhého desetiletí 13. století byly v centru tamějšího kláštera dokončeny přibližně ve druhé čtvrti 13. století (KUTHAN 1994, 441). Je ovšem nutné upozornit na fakt, že vejčité profilované pruty klenebních žebér oddělených pásky od navazujícího výžlabku, které přecházejí do jádra klenebního žebra, se vyskytují i u nás v pokročilém 13. věku (např. Hradiště nad Jizerou, Svaté Pole, Bezděz). Profilace těchto žebér jsou však již výrazně subtilní. Naopak s relativně masivními vejčitými pruty klenebních žebér, často s dalšími doprovodnými pruty, se běžně setkáváme i ve třetí čtvrtině 13. století. Z toho vyplývá i rámcové datování fragmentu nalezeného v Klementinu. Vzhledem k tomu, že druhý nalezený fragment (obr. 8: 2) a jeho předpokládaný zlomek těsně souvisí s provedením předchozího uvedeného zlomku, lze obdobnou datací vztáhnout i na něj. Pokud je možné z nalezených fragmentů soudit, stavba, ke které raně gotické fragmenty náležely, byla nepochybně náročně provedená. Fragmenty se vymykají například běžným klínovým profilacím, které zjišťujeme v pražské raně gotické profánní architektuře. Do rané gotiky, nejspíše do druhé poloviny 13. století, lze zařadit drobný zlomek válcového prutu, který pravděpodobně náleží okenní kružbě (obr. 8: 4). Zlomek byl nalezen v již zmíněné sondě položené v průjezdu západního křídla jezuitské koleje.

Gotický fragment okenního ostění, nalezený v jižní zdi odhalené archeologickou sondou (obr. 9: 1), ale i prvek obdobné funkce, identifikovaný v severní zdi jihozápadního křídla (obr. 7: 6), neumožňují bližší bezpečné datování. S výžlabky v okenních ostěních, která již postrádají charakteristické válcové pruty kružeb při styku s vnitřní výplní vlastního otvoru, se u nás setkáváme již v době Václava II., ale takové řešení okenního ostění bylo běžně užíváno po celé 14. století. Pouze do širokého časového období, pravděpodobně 14. století, lze klást drobné zlomky okenních kružeb profilované charakteristickým mělkým výžlabkem.

Otázka provenience nálezů architektonických článků a dominikánský klášter

Je třeba se alespoň stručně zabývat proveniencí nalezených architektonických prvků. Nelze snad vyloučit předpoklad, že nalezené fragmenty architektonických článků pocházejí z konstrukcí lokální zástavby transformované (archeologizované) v průběhu staletí. V předstihu je třeba konstatovat, že pro lokalizaci a alespoň rámcové zařazení stavby, z níž by mohly pocházet raně gotické fragmenty související s klenební konstrukcí (obr. 8: 1–3), je podstatné zjištění archeologického výzkumu datujícího archeologický kontext nálezů (tedy zdivo, v němž byly články druhotně osazeny) do průběhu 14. století.

Pro poznání prostorové distribuce starší zástavby v místech jezuitské koleje jsou, jak je z výše uvedeného patrné, důležité především historické plány pořízené před dostavbou Klementina, z nichž topografické bádání již vycházelo. Z podrobnějších plánů zachycujících starší stav je třeba zmínit především plán pocházející z období mezi lety 1581–1600 ze sbírky plánů jezuitských staveb uložených v roce 1773 v pařížské Národní knihovně. Plán publikoval již Jaroslav JÍRA (1924, 246, tab. XXXIX) a Jean VALLERY-RADOT (1960, 317). Na tomto plánu nás přirozeně zajímá především pojmenování stavby Teplum S. Clementis vetus, označující původní chrám sv. Klimenta.

Pozornosti by neměl uniknout plán, který pochází snad z roku 1696 (VALLERY-RADOT 1960, 495–496, plán 38) chovaný v archivu Generální kurie v Římě (obr. 10). Na posledně citovaném plánu je podle Vallery-Radota zachycena zchátralá stavba, označená jako chrám sv. Klimenta, údajně s velkou příčnou lodí, hlubokým chórem opatřeným kruhovým závěrem a vnějšími opěráky (VALLERY-RADOT 1960, 496).

Z mladších plánů ukazujících ovšem starší topografickou situaci je důležitý známý plán Jana Millera z roku 1710 (obr. 11), publikovaný již Jaroslavem SCHALLEREM (1796, 40, tab. II), který nepřilíší přesně zachycuje zdejší zástavbu v polovině 16. století (například OULÍKOVÁ 2006, 8). Podstatně menší vypovídací hodnotu o lokalitě má dostupná ikonografie.

Nověji se na základě studia písemných pramenů k bezprostřední topografické situaci zástavby před výstavbou Klementina, v místě nálezů architektonických článků, vyjádřila Milada Vilímková a rovněž Jiří Čarek. Především je třeba uvést názor Vilímkové, která na základě kritického studia výše zmíněného plánu Jana Millera uvádí, že stávající jihozápadní část Klementina zaujímal dominikánský klášter, východně od něj byla situována klášterní zahrada. Kostel sv. Klimenta klade Vilímková do jihozápadní části právě zmíněného klášterního areálu, konkrétně do prostoru lodí kostela Nejsvětějšího Salvátora (VILÍMKOVÁ 1970a, 84). Předpokládá, že kostel dosahoval na své západní straně až k průčelí kostela Nejsvětějšího Salvátora. Severně od kostela uvádí dále existenci klášterní kvadratury (VILÍMKOVÁ 1970b, 2–3). Východní křídlo kláštera, obsahující kapitulní síň s východními kaplemi, lokalizuje až za chórem kostela, východně před stávající příčné křídlo uzavírající první nádvoří na východě. Pro nás je důležité, že severní křídlo kláštera hypoteticky umisťuje do polohy jihozápadního křídla barokní koleje. Západní křídlo kláštera klade táž autorka do poloviny prvního nádvoří Klementina. Západně od tohoto křídla předpokládá Vilímková ještě západní dvůr. Dále uvádí, že po zničení kláštera, ke kterému došlo v roce 1421, byly části klášteřiště patrně v době husitských válek odprodávány do soukromých rukou. K dalším odprodejům pak podle Vilímkové docházelo po návratu dominikánů. V detailech odlišnou představu o situování klášterní zástavby publikoval Jiří Čarek. Klášter dominikánů klade do míst při nynější Karlově ulici západně od kostela sv. Klimenta, tedy původní kapitulní síň středověkého kláštera. Západně od kláštera klade uličku, ke které na západní straně přiléhal dům, bezpečně zmiňovaný až k polovině 15. století, který Čarek lokalizuje do míst lodí kostela Nejsvětějšího Salvátora (ČAREK 1978, 23). Od tohoto domu severním směrem, přibližně až do poloviny západního křídla, předpokládá volný prostor, který byl zastavěn až po vykoupení parcely v 16. století. Severní prostor mezi tímto volným místem a dnešním severozápadním nárožím Klementina byl zastavěn domem, rozděleným v roce 1450 na dva samostatné objekty.

Lokalizaci středověkého dominikánského kláštera do prostoru prvního klementinského nádvoří akceptuje i jiná literatura (například SAJÍC 1948, 4; srovnej též VLČEK 1996, 109; RICHTER 1924–1925, 340).

Z hmotných pozůstatků klášterních staveb byl identifikován především gotický chór, vyrůstající snad již na sklonku 13. století (srovnej VILÍMKOVÁ 1970a, 84; FRANC 1997, 18; VOIT 1990, 9) nebo v době panování Jana Lucemburského (LIBAL/MUK 1996, 125). Středověké zdivo chóru

dominikánského kostela je obsaženo v presbytáři stávajícího kostela Nejsvětějšího Salvátora (VILÍMKOVÁ 1970a, 86). Výsledky stavebně historického průzkumu naznačují přítomnost zbytků středověkého zdiva po obou stranách chóru kostela Nejsvětějšího Salvátora (VILÍMKOVÁ 1970a, 86). Samotný gotický klášterní kostel je na základě provedeného stavebně historického průzkumu rekonstruován jako trojlodní bazilikální korpus s protaženým chórem o třech klenebních polích a závěru sedmi stran dvanáctiúhelníka (VILÍMKOVÁ 1970a, 85). Další poznatky o středověkých sídlištních aktivitách v předpokládaném areálu kláštera přinesl drobný archeologický výzkum, realizovaný v roce 1970 v jihovýchodním rohu prvního nádvoří, který zde zachytil v hloubce 2,7 m (niveleta 188,6 m) a v hloubce 2,3 m (kóta 189,0 m) středověkou valounovou dlažbu. Nad dlažbou i pod ní se nalézaly mohutné suťovité vrstvy tvořené převážně úlomky opuky. Při bázi nejstarší suťové vrstvy byl nalezen žeton z doby vlády Jana Lucemburského. Výzkumem bylo doloženo též intenzivní raně středověké osídlení místa (PAVLŮ 1987, 159), které dnes lze datovat na základě nálezů keramiky s archaicky zduřelým okrajem a méně též keramiky s kalichovitým okrajem rámcově do 11.–12. století.

Z výše uvedeného je zřejmé, že nejvýraznější, nepochybně náročně realizovanou, středověkou stavbou, situovanou přibližně v jihozápadní části Klementina, byl dominikánský klášter.

Domníváme se, že s jistou dávkou pravděpodobnosti můžeme uvažovat u nalezených architektonických fragmentů, především pak u výrazných raně gotických detailů, o jejich souvislosti s konstrukcemi dominikánského kláštera. Výmluvné jsou především raně gotické zlomky, které poukazují k náročně provedené stavbě. Z hlediska možné provenience je však nutné upozornit na možný výskyt další raně gotické zástavby, ze které by v teoretické rovině mohly fragmenty pocházet. Pokud víme, další bezpečně evidovanou raně gotickou stavbou v blízkém okolí nálezů je klášterní kostel křížovníků, vyrůstající od roku 1252 (naposledy DRAGOUN 2002, 185), a městské hradby, jejichž výstavba se předpokládá ve 30. letech 13. století. Ovšem partie k řece vznikla později, až ve 2. etapě výstavby fortifikace, která proběhla v 50. letech 13. století (DRAGOUN 2008, 253). Jistě podnětné by bylo srovnání nalezených žeber vejčité profilace s detailem obdobné funkce, zjištěným ještě Dobroslavem Líbalem v nedalekém kostele sv. Františka kláštera křížovníků s červenou hvězdou (LIBAL 1942, 69). Dnes je tento detail ztracený. Možnému spojení nalezených raně gotických fragmentů, a případně fragmentů dalších, s konstrukcemi kláštera dominikánů snad nebrání ani výpověď písemných pramenů. Již před lety shromáždil z kronik Maximilian Jakubička zprávy týkající se příchodu dominikánů do Prahy. Získaná data oscilují mezi lety 1225–1228 (JAKUBIČKA 1916, 213). Nejnovější bádání se přiklání k roku 1226 (ČERNUŠÁK/PROKOP/NĚMEC 2001, 21) jako datu založení dominikánského kláštera v Praze u sv. Klimenta na Poříčí, jak nás informuje Dalimilova kronika. Výzkum Václava Humla v kostele sv. Klimenta potvrdil, že výpověď kronikářských zpráv o příchodu dominikánů je možné skutečně vztáhnout ke kostelu sv. Klimenta na Poříčí (HUML 1977a, 89). Se stavební aktivitou dominikánů u sv. Klimenta na Novém Městě je spojována výstavba pravoúhlého chóru, který byl přiložen ke starší románské lodi, s níž formálně splynul (HUML 1977b, 411). Ve třicátých letech 13. století, údajně bezpečně před rokem 1240, mělo dojít k translaci komunity ke kostelu sv. Klimenta poblíž Juditina mostu (ČERNUŠÁK/PROKOP/NĚMEC 2001, 22; srovnej též např. MACHOŇ 1958, 132; VOIT 1990, 9), u něhož se předpokládá starší původ (VILÍMKOVÁ, 1970a, 2). Významným podporovatelem kláštera, který zde zřídil kapli Nanebevzetí Panny Marie, byl biskup Pelhřim, který byl u kostela sv. Klimenta v roce 1240 pohřben (EKERT 1996, 349). Není nezajímavé, že Hammerschmid jako rok přesunu komunity uvádí rok 1239 (HAMMERSCHMID 1723, 156). V dominikánském klášteře se konaly v letech 1248, 1267 a 1293 provinční kapituly (ČERNUŠÁK/PROKOP/NĚMEC 2001, 22, s citací editovaného pramene). O významném postavení zdejší komunity svědčí i to, že zde byl v klášterním kostele v roce 1296 pohřben druhorozený syn Václava II. (TOMEK 1865, 60; též např. VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 524), o čemž se dovídáme z kroniky Zbraslavské (FRB 1884, 344). K roku 1309 je zmiňován ambit (TEIGE 1915, 390), jehož existence nasvědčuje nepochybně již rozvinuté klášterní zástavbě. V roce 1357 a 1374 je připomínán refektář (TEIGE 1915, 391).

Otázkou prozatím zůstává alespoň rámcová podoba stavby, či její části, se kterou můžeme výše popsané gotické prvky spojovat. Celková situace zachycená především v suterénu severního křídla prvního nádvoří a nález architektonických článků v konstrukcích ještě středověkého původu poukazují na to, že je zde možné očekávat s jistou dávkou pravděpodobnosti torza starších konstrukcí, které by mohly teoreticky souviset ještě se zástavbou klášterního areálu. Charakter zdiva suterénu jižního křídla a navazujícího úseku křídla západního ukazuje na složitější stavební

proměnu těchto partií barokního Klementina i v novověku. Domníváme se, že nelze vyloučit hypotézu přisuzující nalezené výrazné raně gotické prvky ke konstrukcím kláštera dominikánů. Ostatně ani nejnovější poznatky o počátcích dominikánských, obecně pak mendikantských chrámů, takovému tvrzení příkře neodporují. Dnes je již odmítána teze o existenci prvotních samostatných oratoří s liturgickým provozem, oddělených stavební cézuroou od výstavby vlastních svatyní s veřejnou funkcí (SZYMA 2003). Naopak pro stavební počátky mendikantských konventních kostelů jsou již okolo poloviny 13. století doloženy příklady formálně vyhraněných kostelních staveb (nověji například ORIŠKO 2004). Z hlediska známé etapovitosti výstavby konventních staveb můžeme předpokládat, že po příchodu dominikánů na Staré Město pražské byl kladen důraz na výstavbu presbytáře klášterního kostela (k tomu například MUK 1983, 238) nepochybně obecně doložitelné, halové formy. Pokud původně presbytář fungoval jako samostatná svatyně, nebo již byl od počátku vnímán jako první fáze rozvinutého klasického půdorysu, nelze prozatím bezpečně rozhodnout (srovnej MUK 1983, 249).

Bezpečně ztotožnění konkrétních stavebních relikvií, ale i dalších nalezených detailů, s konstrukcemi kláštera dominikánů (klášterního kostela?) je ovšem věcí dalšího výzkumu.

PRAMENY A LITERATURA

- ČAREK 1978 — Jiří ČAREK: Z dějin staroměstských domů. Pražský sborník historický 11, 1978, 20–39.
- ČERNUŠÁK/PROKOP/NĚMEC 2001 — Tomáš ČERNUŠÁK / Augustín PROKOP / Damián NĚMEC: Historie dominikánů v českých zemích. Praha 2001.
- DRAGOUN 2002 — Zdeněk DRAGOUN: Praha 885–1310. Praha 2002.
- DRAGOUN 2008 — Zdeněk DRAGOUN: K některým otázkám opevnění Starého Města pražského. In: Z. MĚŘÍNSKÝ (ed.), Forum Urbes Medii Aevi V, Brno 2008, 250–255.
- EKERT 1883 — František EKERT: Posvátná místa královského hlavního města Prahy. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů a jiných pomníků katolické víry a náboženství v hlavním městě království Českého. Svazek I, Praha 1883.
- FRANZ 1997 — Zdeněk FRANZ: Předjezuitské Klementinum. Informační bulletin Národní knihovny ČR 16. Praha 1997, 16–21.
- FRB 1884 — Josef EMLER (ed.): Fontes rerum Bohemicarum. Tom IV, Pragae 1884.
- HAMMERSCHMID 1723 — Jan Florián HAMMERSCHMID: Prodromus Glorae Pragenae. Pragae 1723.
- HAVRDA 1997 — Jan HAVRDA: Zpráva o výsledcích zjišťovacího archeologického výzkumu Praha 1-Staré Město, Klementinum – hospodářský dvůr. Výzkum č. 10/1997. Uloženo: archiv odboru archeologie NPÚ ÚOP v hl. m. Praze, Praha 1997.
- HAVRDA 2000 — Jan HAVRDA: Praha 1-Staré Město, Klementinum – hospodářský dvůr. In: Z. DRAGOUN ET AL., Archeologický výzkum v Praze v letech 1997–1998. Pražský sborník historický 31, 2000, 368–369.
- HAVRDA 2010 — Jan HAVRDA: Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu Praha 1-Staré Město, Klementinum, Mariánské nám. parc. č. 1105 (sondy Y a Z) a Platněfská parc. č. 1104 (sonda X). Přípojky kanalizace pro Klementinum čp. 190/I. Výzkum č. 11/2010. Uloženo: archiv NPÚ ÚOP v hl. m. Praze čj. 311-14850/2011, Praha 2010.
- HAVRDA 2011 — Jan HAVRDA: Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu Praha 1-Staré Město, Klementinum, Mariánské nám. čp. 190/I parc. č. 81, Zrcadlová kaple. Výzkum 11/2010. Uloženo: archiv NPÚ ÚOP v hl. m. Praze čj. 311-14846/2011, Praha 2011.
- HAVRDA v tisku — Jan HAVRDA: Praha 1-Staré Město, Klementinum – Zrcadlová kaple. In: Z. DRAGOUN ET AL., Archeologický výzkum v Praze v letech 2009–2010. Pražský sborník historický 39, v tisku.
- HUML 1977a — Václav HUML: K počátkům kostela sv. Klimenta na Novém Městě pražském. Archaeologica historica 3, 1977, 83–93.
- HUML 1977b — Václav HUML: Výzkum v kostele sv. Klimenta na Novém Městě pražském. Archeologické rozhledy 29, 1977, 406–415.
- JAKUBIČKA 1916 — Maximilian JAKUBIČKA: Příchod a počátky řádu dominikánského v našich vlastech. In: F. ZDRÁHAL / M. KOVÁŘ (eds.), Sborník historického kroužku 17, Praha 1916, 210–216.
- JÍRA 1924–1925 — Jaroslav JÍRA: Plány našich jezuitských kolejí a kostelů v Bibliothèque Nationale v Paříži. Památky archeologické 34, 1924–1925, 246–248.
- KUTHAN 1994 — Jiří KUTHAN: Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Vimperk 1994.
- LIBAL/LIBALOVÁ 1942 — Dobroslav LIBAL / Jarmila LIBALOVÁ: Středověký kostel Křížovníků s červenou hvězdou v Praze. Zprávy památkové péče 6, 1942/5–6, 68–71.
- LIBAL/MUK 1996 — Dobroslav LIBAL / Jan MUK: Staré Město pražské. Praha 1996.
- MACHOŇ 1958 — Ladislav MACHOŇ: Klementinum – živá historická památka. In: J. KOREČEK / E. POCHÉ / O. STEFAN (eds.), Kniha o Praze 1958. Praha 1958, 127–137.
- MENCL 1952 — Václav MENCL: Tvary klenebních žeber v české gotické architektuře. Zprávy památkové péče 11–12, 1951–1952/9–10, 268–281.

- MUK 1983 — Jan MUK: K typologii nejstarších českých mendikantských chrámů. In: Umění 13. století v českých zemích. Praha 1983, 237–254.
- ORIŠKO 2004 — Štefan ORIŠKO: Prvé stredoveké stavby žobravých reholí na Slovensku. Pamiatky a múzeá 2004, č. 1, 15–22.
- OULÍKOVÁ 2006 — Petra OULÍKOVÁ: Klementinum, průvodce. Praha 2006.
- PAVLŮ 1987 — Irena PAVLŮ: Středověké osídlení v Praze 1 – Klementinu. In: Irena PAVLŮ, Pražská keramika dvanáctého a třináctého století. Prager Keramik des 12. und 13. Jahrhunderts. Praehistorica. Varia archaeologica 4, 1987, 159–163.
- RICHTER 1924–1925 — Václav RICHTER: Stavební vývoj kostela sv. Salvátora v Klementinu. Památky archeologické 34, 1924–1925, 336–371.
- SAJÍC 1948 — Jan SAJÍC: Pokladnice věků. Klementinum a universitní knihovna. Praha 1948.
- SCHALLER 1796 — Jaroslav SCHALLER: Beschreibung der königlichen Haupt und Residenzstadt Prag III. Die Altstadt. Prag 1796.
- SOUKUPOVÁ 1989 — Helena SOUKUPOVÁ: Anežský klášter v Praze. Praha 1989.
- SOUKUPOVÁ 2006 — Helena SOUKUPOVÁ: Klášter sv. Anežky České po roce 1989. Zprávy památkové péče 66, 2006/4, 283–289.
- SEMERÁD 2010 — Matouš SEMERÁD: Soupis architektonických prvků druhotně použitých jako stavební materiál. In: Jan Havrda: Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu Praha 1-Staré Město, Klementinum, Mariánské nám. čp. 190/I parc. č. 81, Zrcadlová kaple. Výzkum č. 11/2010. Uloženo: archiv NPÚ ÚOP v hl. m. Praze čj. 311-14846/2011, Praha 2010.
- SZYMA 2003 — Marcin SZYMA: Problem pierwotnych oratoriów we wczesnej architekturze polskich i czeskich dominikanów. In: D. A. DEKANSKI (ed.), Dominikanie. Gdansk-Polska-Europa, Gdansk-Pelplin 2003, 307–320.
- TEIGE 1915 — Josef TEIGE: Základy starého místopisu Pražského II. Praha 1915.
- TOMEK 1865 — Václav Vladivoj TOMEK: Základ starého místopisu Pražského I. Staré město pražské. Praha 1865.
- VALLERY-RADOT 1960 — Jean VALLERY-RADOT: Le recueil de plans d'édifices de la Campagnie de Jésus conservé a la Bibliothèque Nationale de Paris. Rome 1960.
- VILÍMKOVÁ 1969 — Milada VILÍMKOVÁ: Dějiny. In: Milada VILÍMKOVÁ / Alena BALABÁNOVÁ, Stavebně-historický průzkum Prahy, Staré Město, Klementinum (čp. 190/I, 1040/I) I. část. Dějiny budov jezuitské koleje. Strojopis SÚRPMO, Praha 1969, 1–91.
- VILÍMKOVÁ 1970a — Milada VILÍMKOVÁ: Dějiny kostela. In: Milada VILÍMKOVÁ / Osvald RULC, Stavebně-historický průzkum Prahy, Staré Město. Kostel sv. Salvátora. Strojopis SÚRPMO, Praha 1970, 1–36.
- VILÍMKOVÁ 1970b — Milada VILÍMKOVÁ: Dějiny kostela. In: Milada VILÍMKOVÁ / Osvald RULC, Stavebně-historický průzkum Prahy, Staré Město. Kostel sv. Klimenta. Strojopis SÚRPMO, Praha 1970, 1–25.
- VLČEK 1996 — Pavel VLČEK (ed.): Umělecké památky Prahy. Staré Město. Josefov. Praha 1996.
- VOIT 2006 — Petr VOIT: Pražské Klementinum. Praha 1990.
- VLČEK / SOMMER / FOLTÝN 1997 — Pavel VLČEK / Petr SOMMER / Dušan FOLTÝN: Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997.

EIN BEITRAG ZUR DISKUSSION „BAULICHE ANFÄNGE DES DOMINIKANERKLOSTERS ZUM HL. CLEMENS IN DER PRAGER ALTSTADT“

Dank den jüngst erfolgten archäologischen Forschungen und der gegenwärtig laufenden historischen Bauforschung im Untergeschoss des Prager Barockkollegs Klementinum dokumentierte man ein Ensemble von wertvollen gotischen architektonischen Baugliedern. Die vorläufige Auswertung der Fundsituationen und vor allem der Fund von Fragmenten frühgotischer Gewölberippen und eines Fragments frühgotischen Maßwerks ermöglichen uns uns zur frühgotischen Architektur dieses Teils von Prag auszudrücken. Die Funde erleichtern es uns, in die Vergangenheit der sich an der Stelle des Altstädter Zugangs zur Karlsbrücke befunden habenden Bauten einzublicken. Aus den Schriftquellen weiß man, dass sich dort bereits seit den 30er Jahren des 13. Jahrhunderts ein Dominikanerkloster befand, mit dessen Ausbau sich die gefundenen frühgotischen Bauglieder, hypothetisch dann auch ein Teil der freigelegten Mauertorsos in Zusammenhang stellen lassen.

Schlüsselworte — Prag – Altstadt – Klementinum – archäologische Forschung – Frühgotik – architektonische Glieder – Dominikanerkloster

ZUSAMMENFASSUNG

Die Funde von sekundär verwendeten Baugliedern bringen ein Zeugnis von heute schon verschwundenen Bauten. Das bedeutendste Prager Jesuitenkolleg Klementinum wurde an Stelle des mittelalterlichen

Dominikanerklosters des hl. Clemens erbaut. Die Dominikaner kamen in den 30er Jahren des 13. Jhs. zur genannten Kirche. Die Gelegenheit, den Einblick in die Geschichte der Gebäude, bzw. ihrer Vorgänger im Raum des Altstädter Zugangs zur Karlsbrücke, zu ermöglichen, brachte die archäologische Erforschung des Klementinums im J. 2011. Dabei legte man einige sekundär verwendete frühgotische Pläner-Bauglieder frei. Einen Teil von ihnen fand man als sekundär verwendetes Material in gemauerten, archäologisch in das 14. Jahrhundert datierbaren Konstruktionen, ein Teil von ihnen befand sich in Schuttsschichten aus hochmittelalterlicher Zeit. Es handelte sich um frühgotische Gewölberippen-, Fenstergewandefragmente und wohl auch um Teile vom frühgotischen Maßwerk. Die sichere Identifizierung der konkreten Baurelikte, aber auch der übrigen gefundenen Details, mit den dem Kloster (der Klosterkirche?) angehörenden Konstruktionen ist freilich die Sache der weiteren Forschung.

Abb. 1. Prag 1-Altstadt, Konstr. Nr. 190, Klementinum. **Schwarz** – Lage der archäologischen Forschungen im Areal des Barockkollegs, in dessen Südwestteil sich ursprünglich das mittelalterliche Dominikanerkloster befand (graphische Darstellung J. Hlavatý, 2011).

Abb. 2. Prag 1-Altstadt, Nr. 190, Klementinum, Südwestteil – schematischer Kellergeschossgrundriss. **1, 2** – Lage der archäologischen Sonden mit Funden der architektonischen Glieder und des dokumentierten Mauerwerkabschnitts (**3**), **4** – archäologische Forschung an Stelle der Umformstation aus dem J. 1970 (PAVLŮ 1987, graphische Darstellung J. Hlavatý, 2011).

Abb. 3. Prag 1-Altstadt, Nr. 190, Klementinum, Grundriss der Sonde im Westflügel-Untergeschoss (graphische Darstellung N. Hladíková Trachtová, 2011).

Braun – Umfassungsmauer des Klementinums, **hellrot** – hochmittelalterliche Konstruktionen mit Funden der architektonischen Glieder (**intensiv rot**). **A** – frühgotisches Gewölberippenfragment, **B** – Gewandefragment, **C**: Fragment eines frühgotischen Gurtbogens(?), der Pfeil zeigt den dokumentierten Schnitt mit dem Blick zur beschädigten Mauer, s. Abb. 4.

Abb. 4. Prag 1-Altstadt, Nr. 190, Klementinum, Westflügeluntergeschoss. Dokumentierter Schnitt durch die historischen überlagernden Schichten – nördliche Wand der Sonde 1 mit Ansicht des beschädigten mittelalterlichen Mauerwerks (graphische Darstellung N. Hladíková Trachtová, 2011).

1 – Umfassungsmauer des Klementinums mit Fundamentsausbruch, **2** – hochmittelalterliches Mauerwerk mit Funden der architektonischen Glieder (**intensiv rot**), **A** – Fragment einer frühgotischen Gewölberippe, **B** – Gewandefragment, **C** – Fragment eines frühgotischen Gurtbogens(?), **3** – Schichtenkomplex mit hochgotischen Keramikfunden, **4** – Steinausfüllung eines gedehnten Objekts mit Keramik des 14. Jahrhunderts.

Abb. 5. Prag 1-Altstadt, Nr. 190, Klementinum, Untergeschoss des Kollegwestflügels. Nordwand der archäologischen Sonde 1. Links das mittelalterliche Mauerwerk mit sekundär verwendeten architektonischen Gliedern (Foto K. Žďárský, 2011).

Abb. 6. Prag 1-Altstadt, Nr. 190, Klementinum, Untergeschoss des Kollegwestflügels. Westwand der archäologischen Sonde 1. Die westliche Umfassungsmauer des barockzeitigen Kollegs ist auf dem mittelalterlichen Mauerwerk mit sekundär verwendeten architektonischen Gliedern gegründet. Die mittelalterlichen und barockzeitigen Konstruktionen wurden durch den Durchbruch für die Kanalisation beschädigt. Blick von Südosten (Foto K. Žďárský, 2011).

Abb. 7. Prag 1-Altstadt, Nr. 190, Klementinum. Erster Hof, Nordflügel, dokumentierte Fundsituation am westlichen Abschnitt der Nordmauer im Untergeschoss (Situation s. Abb. 2, Position Nr. 3, graphische Darstellung J. Hlavatý, 2011).

1 – Das im Grundmauerwerk sekundär verwendete, einfach gekantete gotische Bauglied (Maße ca. 260 x 480 mm), **2** – das sekundär eingebaute Glied (Maße im Mauerhaupt ca. 230 x 840 mm), mit der Rückseite als sichtbar eingebaut, **3** – das sekundär eingebaute Glied (ca. 190 x 290 mm) mit deutlichem Absprung für den Tür- oder Fensterahmen, **4** – der sehr wahrscheinlich sekundär verwendete Ziegel, **5** – ein wahrscheinlich sekundär verwendetes architektonisches Glied (Maße am Mauerhaupt ca. 275 x 1600 mm), **6** – das im Grundmauerwerk sekundär verwendete gotische Fenstergewände, mit seichter Kehle profiliert, **7** – das sekundär verwendete Bauglied von ausgeprägt länglicher Form (Maße am Mauerhaupt ca. 275 x 1600 mm); an der Oberfläche deutliche Spuren nach dem Bearbeiten mit einem Werkzeug mit der ca. 50 mm breiten Spitze, **8** – nachträgliche (rezente) Blende, die das unregelmäßige Vorgrundmauerwerk ausgleicht, **9** – nachträgliche (rezente) Blende, die das unregelmäßige Mauerwerk ausgleicht, **10** – ein Block unregelmäßigen Mauerwerks aus dem mit dunklerem Kalkmörtel gebundenen Pläner-Bruchstein; der Block ist offenbar nordsüdlich orientiert, in der südlichen Gangmauer lässt es sich mit gewisser Wahrscheinlichkeit seine Fortführung vermuten; der Block trägt Spuren nach dem nachträglichen Behauen, **11** – deutliche Spuren nach dem Abhauen der Steinmasse (die Spuren nach einem spitzigen Werkzeug sichtbar), **12** – hervortretendes Vorgrundmauerwerk, **13** – Backstein, Dicke 55 mm, **14** – Backstein, Dicke 68 mm, **15** – Backstein, Dicke 70 mm, **16** – „Verschalungsabdruck“ am Grundmauerwerk, **17** – Backstein, Größe 70 / X / 275 mm, **18** – nachträgliche Blende, die das unregelmäßige Vorgrundmauerwerk gemischter Struktur ausgleicht.

Abb. 8. Prag 1-Altstadt, Nr. 190, Klementinum. Dokumentierte frühgotische Architekturfragmente aus der nördlichen, in der Sonde unter dem Kollegwestflügel befindlichen Mauer (s. Abb. 2, Sonde 1).

1 – Fragment einer Gewölberippe, Pläner (Abb. 4, Position A), **2** – Fragment einer frühgotischen Rippe, eher eines Gurtbogens, Pläner (Abb. 4, Pos. C), **3** – Fragment von einer Seite einer frühgotischen Gewölberippe oder eher eines Gurtbogens, Pläner, **4** – Fragment wahrscheinlich vom Maßwerk, Pläner, in den Schuttsschichten der Sonde 2 gefunden (s. Abb. 2), **5**: Prag-Altstadt, Kloster der hl. Agnes v. Böhmen, Gewölberippenfragment, heute im Haus Nr. 815 deponiert (Aufnahme M. Kovář [1, 2, 3, 5] und S. Svatošová [4], Zeichnung J. Hlavatý).

Abb. 9. Prag 1-Altstadt, Nr. 190, Klementinum. Dokumentierung der hochgotischen Architekturglieder aus der südlichen, in der Sonde 1 im Untergeschoss des Westflügels befindlichen Mauer (Fragment 1), und aus der Sonde 2 im Durchgang des Kollegwestflügels (Fragmente 2, 3, 4, 5).

1 – Fenstergewändefragment, Pläner, **2** – Fenstermaßwerkfragment, Pläner, **3** – Steinmetzhüttenabfall, **4** – Fenstermaßwerkfragment, Pläner, **5** – Fenstermaßwerkfragment (Aufnahme M. Kovář [1] und Zeichnung S. Svatošová – Fragmente 2, 3, 4, 5).

Abb. 10. Prag 1-Altstadt, Nr. 190, Klementinum. Plan des Klementinums, 1696? (nach VALLERY-RADOT 1960, Taf. XXXVIII).

Abb. 11. Prag 1-Altstadt, Nr. 190, Klementinum. Ausschnitt aus dem Plan des Klementinums vom Rektor des Kollegs P. J. Miller, 1710. Der Plan nimmt den Zustand vor dem Baubeginn auf, den älteren heute nicht mehr bekannten, wohl nur zum Teil glaubwürdigen Skizzen gemäß. **Grau** – gegenwärtiges Ausmaß der Kollegbauten (graphische Darstellung J. Hlavatý, 2011).

Übersetzung Jindřich Noll

Příspěvek je výstupem institucionálně financovaného výzkumného záměru **MK 07503233303**
Odborné poznávání, vědecké hodnocení, dokumentování a evidence nemovitého kulturního dědictví, identifikace statků, které mohou být chráněny.

Mgr. Jan HAVRDA
Národní památkový ústav,
ÚOP v hl. m. Praze
havrda@praha.npu.cz

Mgr. Miroslav KOVÁŘ
Národní památkový ústav,
ÚOP v hl. m. Praze
kovar@praha.npu.cz



Pohled od severovýchodu na závěr kostela sv. Salvátora, v němž zůstala zachována torza gotického chóru (foto M. Kovář).